

ז. הוראת או תקנת בית דין

נמצא לפי הנ"ל שלדעת הרבה פוסקים מצוה זו נהגת בכל דור ודור. אלא דעיי"ש בגינת רדים שהדין כן דוקא במה שגזרו רוב חכמים שבאותו דור. וכ"כ בקובץ שעורים (קוד"ס סי' ב אות ג). אבל בספר הזכרונות (שם) כתב שכל ב"ד שגם שכל דור בכלל זה, וכן החי"א (שם) כתב דכל ב"ד שבעיר יש להם דין ב"ד הגדול לתקן תקנות הגדול גדרים, ויש בהם משום לא ועשה כמבואר ברמב"ם (ועיי"ש שביאר סוגי התקנות שבידם לתקן והנפ"מ ביניהם). וכן מבואר בחיד"א (שם). וש"מ בחו"י (סי קב) שכתב שכל תקנת חכמים וקבלת חכמי דור ודור היו חובה לקיים והעובר עובר בלא תסור (ועיי"ש האם התקנה מחייבת דורות הבאים, ומה הדין במנהגי המקום שקבלו עליהם. ועי' בזכרון יוסף (חיי"ד סי' ז), והארכנו בה בגליון ע"ב). ועי' ברשב"א (סי' תשכ"ט ועיי"ש ח"ב סי' תל"ח) דכל צבור וצבור במקומו כגאונים לכל ישראל שתקנו כמה תקנות לכל וקיימות לכל ישראל, ע"כ. והביאו הד"כ"מ (חומ"ס סי' ב אות ג), וכן הביא המהר"ם שיק (חיי"ד סי' רטו אות ג) וכתב שכל קהל בעירם הם כסנהדרין בתקנותיהם ויש משום אלו לא תסור, ומי"מ אם לא קיבלו ישראל עליהם בטל התקנה. ועי' בכסף הקדשים (י' ס' רלב על ס' ה) לענין גדר "עיר" לענינים אלו. (ו' ע' עוד בחק"ל (שם) שכתב שאף לפי החינוך הנ"ל, דוקא גזרות שיגזרו בחכמת התורה אבל לא בתקנות שהם לצרכן ותיקון בני העיר והנהגתם).

נמצאו למדין שהדבר תלוי במח האם הלאו והעשה הנ"ל נאמרו דוקא על תקנות ב"ד הגדול או גם על התקנות שבדורות שאחריהם, ומי"מ לכ"ע דוקא אם "גזרו" על זה ב"ד או רוב החכמים לכל א' כדאית ליה, בתנאי שקיבלוהו רוב ישראל.

ז. הוראת או תקנת גדולי הדור

ומלשון החינוך (שם) שכתב שהחוב לענין לשמוע לדברי חכמינו הקדמונים, ואל גדולינו בחכמת התורה ושופטינו שבדורנו, משמע שאף שגדולו של אותו הדור קובע דבר צריך לשמוע לקולו (ולאו בענין צורך ב"ד), וכן משמע מהגיון הנ"ל אלא שלדעתו בענין רוב חכמי הדור (ואפשר שזו גם כוונת החינוך). ומי"מ נר' שגם בזה דוקא שיתקן תקנה ולא די בהוראה כללית כני"ל (וכן נראה מהחוק"ל הנ"ל), ומצינו בשו"ע (חומ"ס סי' ב סע"א) שביד גדול הדור לתקן תקנות, וכן ביד טובי העיר שהמחוס ב"ד עליהם, עיי"ש. [ועי' ברמ"א (חיי"ד סי' רמ"ב סע"ד) שפסק לענין הוראה שאם הרב מופלג בחכמה וקנה, אין להורות בעירו]. ועי' בב"ח (שם אות ט) שכתב שחכמי גדולי העיר או בגבולו היו ביד דין יפה ויש לו כח לתקן אפי' לא קבלוהו, ולא גרע מטובי העיר שהמחוס עליהם ואינן גדולים בעירן, ודוקא בשלא קבלו עליהם אנשי העיר גדול אחר להנהיג קהלם בכל דבר גם לא המחוס עליהם טובי העיר, הא לאו הכי אין לו כח לתקן בלא דעתם והסכמתם אפי' הוא גדול מהם, אם לא שהוא גדול שאין בדורו כמותו וזהו הוא כמו ב"ד הגדול, אותו ודאי יש לו כח לתקן במגדר מילתא אף כנגד שאר גדולים שאינם גדולים כמותו, ולא בענין דעתם והסכמתם, וצ"ע לקיים גזרותיו ותקנותיו במגדר מילתא אם הוא בענין שרוב הציבור יכולין לעמוד בה, ע"כ. ועי' עוד לענין תקנות הקהל ב"ד סי' רכ"ח. [ועי' עוד בשו"ע (חומ"ס סי' רלא ס"ק מה), ובפת"ש (שם ס"ק י) מח האם צבור יכלים לתקן תקנה ללא הסכמת ת"ח הממונה על הצבור].

מבואר שביד גדול הדור לתקן תקנות אפילו לא קבלו אותו עליהו, וכן פסק הבאר הגולה (שם). אלא שדוקא בשלא קבלו עליהם אנשי העיר גדול אחר להנהיג קהלם בכל דבר (לא"כ שהוא גדול שאין בדורו כמותו). ולפי"ז מסתבר שבעיר איש כמה גדולי הדור שקבלו עליהם כל צבור וצבור מיר"ש, י"ל שעל כל א"י"א לנהוג כגדול הדור שקבלוהו ע"ע. וכעין זה כתב נמו בקובץ שעורים (קוד"ס סי' ב אות ג) שב"ד של שבט צריך אותו השבט לשמוע לב"ד שלו.

ח. מצוה פרטית או מצוה כללית

אלא דצ"ע על החינוך הנ"ל שנקט שמצוה זו היא בכל דור ודור, שהרי הוא גופא במצוה תצ"ו נקט כהרמב"ן הנ"ל, וא"כ מהיכי יתיתי לייבא לשמוע דברי חכמים שבכל דור, והרי אין אנו מחויבים לשמוע בלאו ועשה את תקנות שתקנו מקדם, ועיי"ש שכוונתו שאע"פ שאין בכל זה לאו ועשה גמור מ"מ הדבר "כלל" השע"ה. וכ"כ התורה הנמימה (שם) דפשוט הוא דמצוה זו"ל חובה שיש לשמוע לדברי חכמים שבכל דור (ועיי"ש נא (שם פס"ט) אלא השופט אשר יהיה בימים ההם", אבל לא שייך לומר דיש בזה משום לאו גמור, ע"כ. שו"ר בספר מנחת אשר (דברים שם אות ט) שגם כתב כני"ל.

וכן בקובץ שעורים (שם) כתב שאף להרמב"ן אנו חייבים לעשות כדבריהם כי מקיימים בזה רצון השי"ת שהסכימה דעתן לדעתו, ומי"מ כיון שלא בא עליהן ציווי מפורש בתורה הן קלים מדברי תורה המפורשים, (ועי' עוד שם (אות לב) בשם הגר"ח מברסלב). וכ"כ השע"ה יושר (שער המפקדות פי"ד ד"ה ברה"ק) והמנח"ש (חומ"ס סי' ט"ח אות ג).

ט. גדר המצוה (רד"ן ורי"זין מקדמינין לקיים דבריהם)

ולענין גדר המצוה כתב במשך חכמה (דברים פי"ז פ"א) ובאר שמה (ירושלמי פי"א הי"ז) שהוא "לשמוע מה שאמרנו", אבל אין מצוה בעצם קיום המצוה שתקנו. וכ"כ בקובץ שעורים (ח"ב סי' ב) והשע"ה יושר (שם ד"ה ועיי"ש פי"א ד"ה רל"ב). וכבר אתן כן התורה תוס' (ח"א סי' לא ד"ה ומאחר), ועיי"ש ביאר דברי החת"ם (סי' ס"ק ג) שנקט שהעובר על איסור דרבנן בשנוג א"צ כפרה (ועי' מש"כ בס"ד בנוגע לנתיבות בגליון קיי"א). ועי' באבני' (חיי"ד סי' ק"א אות ד) שכתב שיש תקנה שיש בה סיג לתורה נסמך על קרא ד"ושמרתם את משמרת"י עשו משמרת למשמרת"י ועי' ח"ב סי' ק"א אות ט"ז (חיי"ד סי' רכ"ח ס"ק מ"ב), ויש תקנה שאינו אטו דאז דזה איסורו נסמך רק על לא תסור ואין איסורו בעצמו רק המעשה מדברי חכמים, ע"כ.

ולפי"ז נראה שאף אם תקנו לעשות דבר פלוני ביום פלוני אין משום זריזין מקדמינין למצוות, כי המצוה אינה עצם המעשה, אלא היא מצוה כללית לשמוע דבריהם. ואע"פ שמצינו דין זריזין במצות דרבנן כגון קידוש לבנה וכדו, שאין התם שהם מצות פרטיות שעיי"מ מקיימים גם המצוה כללית לשמוע דברי חכמים, משא"כ בב"ד. ומה"ש נרא נמי שאין אכילה לפני עשיית המעשה כמו שמצינו לענין מצות אחרות שאסור לאכול לפני קיומם, כי אין המעשה מצוה בעצמה (אחד שלא מצינו איסור לאכול לפני קיום מצות גמ"ח אע"פ שיש בה חיוב (אלא שאין לה שיעור למעלה), עי' בטורי אבן (הגיגה ז' ד"ה גמולות חסידים) ובשע"ה אמונה (גורח"ס פי"א מ"א ד"ה הוי) ואכמ"ל) ובפרט לסוברים שאין זו אלא מצוה כללית, ועיי"ן.

י. הוראה בטעות

איתא בספרי (דברים פ"ק קנ"ד) "לא תסור מן התורה כו' ימין ושמאל" אפילו מראים בעיניך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין שמע להם, ע"כ. ועי' ברש"י (דברים פי"ז פ"א) שפירש שאפילו אם אומרים לך על ימין שהוא שמאל או על שמאל שהוא ימין יש לשמוע להם, ע"כ. ומשמע מדבריו שאפילו ברור לו שטועים יש לעשות כדבריהם. וכן הוא בחינוך (מצוה תצ"ו) ד' אפי' יהי' לו הם טועים אדם, אין מן הדברים אין ראוי לנו לחלוק עליהם אבל נעשה כטעותם וטוב לסבול טעות אחד ויהי' הכל מסורים תחת דעתם הטוב תמיד וכו'. ועיי"ש שבענין זה נהג ר"ג עם רבי יהושע ביה"כ שחל להיות בחשבוננו שאמרו ב"ה (כה) שגזר עליו לבא אצלו במקלו ומעמתי (אלא שמשלשנו משמע שאין זה חיוב גמור).

אולם הו"ו עמודים (טי"ב סי' לא אות א) וקדם מהרמב"ן עה"ת (שם) שכתב "אפילו תחשוב בלבך שהם טועים כו" דסי"ל שאם ברור הדבר שיש טעות א"צ לשמוע בקולם. וכן בפתח עינים (להחיד"א ד"ה כה. ד"ה חלוק ומצוה) כתב על האי עובדא דר"ה שאם ידע בודאי שטעו בלי ספק אין לו ללכת אחריהם ומשו"ה אמרו ב"ה שם ש היה מצטער ר' יהושע וכו', ע"כ.

ובאמת כן מוכח מהא דאמרנו בהוריות (ב) הורו ב"ד לעבור על א' מכל מצות האמורות בתורה וידע א' מהן שטעו או תלמיד והוא ראוי לתורה והלך ועשה על פי"ן כו' הרי זה חייב. ואמרו בגמ' (ב) דמייירי דידע דאסור וקא טעי במצוה לשמוע לדברי חכמים, ע"כ. ומבואר שאם יודע שיצא טעות מת"י אסור לעשות כדבריהם. ועי' במ"א (סי' ש"ח ס"ק א) שאף אם לא ידע ועשה מחמת טעות חשיב שגוג ולא אונס. אלא דלכאורה קשה מכאן על הספרי שלא משמע הכי.

ועי' בשו"ת טוב טעם ודעת (מד' תל' ח"ב סי' י"ט) שהקשה מהא דהוריות ופירש שכונת הספרי שיש כח ביד חכמים לעקור ד"ת בשו"א"ת, וכן להוסיף תקנות על של תורה מעלת ולכן אם יאמר השופט אמת שמה"ת היו זה מצוה רק שאני גוזר שלא לקיימה, זה מחויב לשמוע לו, והתורה אמרה לתקוע שופר ב"ה וחז"ל בטלוהו בשבת וכתנה רבות, ע"כ.

אלא דעי' ברמב"ן (ש"ש א) הובא בחינוך (שם) שהביא דברי הספרי, הגם בהוריות והא דר"ה, והעמיד דברי הספרי דוקא שנשא ונתנו יחד והורו ביטל דעת החינוך. וכ"כ בחק"ל (חיי"ד סי' ס"ד פ"ד ד"ה ושוב ראית) דעת הרמב"ן והאריך בה טובא. ועי' עוד בקובץ שעורים (קוד"ס סי' ד אות ח). ועכ"פ כל שדעת המיעוט לא בוטלה, חכמים שהגיעו לתורה רשאים לחלוק על האחרים ולנהוג כן לא כהוראתו, וכן תלמידיו יכולים ללכת אחריהם, אבל על אחרים ללכת אחר רוב חכמים המסכימים לדעה א', עי' בזה בגוט פשוט (כלל א') בחק"ל (חיי"ד סי' פ"ב) ובחז"א (ועלה סי' א ס"ק ז' וביעתי' סי' כג ס"ק א) ועי' עוד מש"כ בזה בגליונות מ"י, מ"ז, קס"ז וקצ"ז ואכמ"ל. ועי' עוד במגיל צדקה (סי' כו ד"ה הנ"ל), במהרצ"ח (שם ד"ה וטעם) ובמני"ח (מצוה ע"ח אות א ואות ח). ומי"מ בתקנות הקהל הכל הולך אחר תקנת ב"ד או גדולי הדור של אותה העיר כמבואר לעיל, ואסור לפרוש כמבואר בחינוך.

העולה לדינא, א' מצוה מה"ת לשמוע דברי חכמים. ב' יש אומרים שמצוה זו איננה מצוה כללית בלבד אלא אף יש בה "עשה" של ועשית ככל אשר יורוך "ולאו"י דלא תסור, וכוללת כל "תקנות" חז"ל (אלא הוראה כללית אינה בכלל זה). ויש חולקים שהיא כוללת רק מה שדרשו חז"ל פטט בכתוב או מפי השמועה או ב"ג מותר, אבל בשאר תקנותיהם אין בהם אלא מצוה כללית. והעיקר כדעה הראשונה (שיש עשה ולא על כל תקנות חכמים). ג' י"א שלסוברים שיש עשה ולא על תקנות חז"ל (וכן עיקר להלכה כני"ל) היינו דוקא בתקנות שנתקנו בבית דין הגדול שבלשכת הגזית, אולם הרבה מגדולי הפוסקים נקטו שהדין כן אף בתקנות של בית דין (שבני העיר קבלו עליהם) או גדולי הדור שבכל דור ודור, וי"א שצריך דוקא הסכמת רוב גדולי הדור. ד' בית דין או גדול הדור שתקנו תקנה, אפי' בטוח בעיניו שהם טועים דבר עליו לעשות כדבריהם.

וכן בתשובה משנת תרנ"ח (ח"ו סי' ק"י) לענין מי שמתו אחיו מחמת מילה היבא דאיכא ס"ס מלום, הביא דברי הפמ"ג ודברי הרדב"ז, דלא אמהן ס"ס במקום סכנה. ועל מ"ש שם השובא דמקום ספיק אי איכא סכנה י"ל דמודה הפמ"ג, השיב מדבריו הפמ"ג בסי' ד דפ התם להיפוך (דהא התם ס"ס אי שרתה הרוח רעה על ידיו).

אולם בתשובה מאוחרת יותר משנת תרס"ט (ח"ד סי' קכ"ד) לענין היתר כל אחר מעת לעת בדבר סכנה, נראה דחזו בו מדבריו, דכתב שם - ובגוף דין ס"ס בסכנה מצאתי בתשו אבקת רוכל להב"י סו"ס רי"ג שהביא תשובת הרדב"ז שהחליטו דל"מ שום ס"ס, ובמק"א העירוני בזה, שהרי בכל המצוות נאמר שמירה, ושמרתם את חוקתי וגו', ועוד בכמ"ק, ולא יועיל רוב וס"ס, וגם בשבת כתי כמ"פ שמירה, ואין סמכינין על ס"ס ורוב, ובעי"כ דליתא.

ודבריו צ"ב דא"י להבין קושייתו, דהתם שמירה אמצות קאי, ולא על האדם, ועוד דהתם השמירה לענין האיסור, וכל דליתא איסור ליכא מצות שמירה, משא"כ במקום סכנה דאיכא סכנה לאדם בעצם הדבר, תו שפיר אמרינן דלא מהני ס"ס. וי"ט טובא.

ד - ובשו"ת תורת חסד (האג"ת סי' ה) דן בענין אישה קטלנית וכתב דאף אם תרצה לומר דאין הולכין אחר רוב וס"ס בסכנתא דגילוי וכח"ל, מ"מ אין ללמוד מה לענין קטלנית, דשאני סכנת גילוי שהיא ברורה ע"פ חוש הטבע, וחזינן שמתים משתיית הארס, ומשו"ה חיישינן אף למיעוטא בזה, משא"כ סכנת קטלנית שהיא רק בתורת חשש, וגם אין הסכנה ע"פ הטבע למי"ד מולא גרם, וסכנתא שלא ע"פ הטבע לא חמירא מכל איסורין שבתורה דלא חיישינן למיעוטא ואזלינן בתר רובא.

ויש להעיר על דבריו מדברי הפמ"ג הנוכח לענין טטילת ידים של בוקר, דכתב דלא אמרינן ביה ס"ס משום סכנה. והא התם אין הסכנה ברור ע"פ חוש הטבע, ואפ"ה כתב דלא מהני ס"ס אפי' למי"ד דס"ס כרוב.

ה - ובמנחת פיתים (סי' של"א) כתב לענין סכנה במילה, היבא דאיכא חושן סכנה דלולד אין ס"ס ורובא מועיל כדאיתא בחולין פ"ה ט.

ואף הזבחי צדק (סי' קט"ז ס"ק כ"א) אחר שהביא ספיקו של הפמ"ג בא"ח סי' קע"ג. הביא דברי האר"ז המדה (סי' ה ס"ק א) דכתב דני"ל פשוט דלא מהני ס"ס במקום סכנה, דבשלמא באיסור י"ל דבכח"ג לא אסרה התורה, אבל במקום סכנה ל"ש למימר הכי דהא מי"מ סכנה איכא.

ועיינן עוד בכה"ח (סי' קט"ז ס"ק ל"ג) דאחר שהביא דבריהם כתב דני"ל הדכל לפי ראות עיני המורה, דהס"ס אינם שוים, דאם הוא קרוב לודאי יש לאסור, ואם הוא רחוק מן השכל שיהיה כך יש להקל.

עניני פניני מופר טו עניני שבת קדש מצוות הבדלה (י)

הבדלה א' שמזכירים בברכת המבדיל "בין קודש לחול" - "הברכה ה' היא ההבדלה עצמה והיא המבדיל בין קדש לחול ויש בה ד' מיני הבדלות: בין קדש לחול, בין אור לחשך, בין ישראל [לעמים], בין יום השביעי לששת ימי המעשה, וכולם ענין גדול בענין האמונה:

ההבדלה הא' בין קדש לחול וכן הוא אומר להבדיל בין קדש לחול והוא שצריך האדם שלא יערב הענינים והאמונות אלא יבדיל בין זה לזה וידע ויכיר שאלקנות ית' ברא עולמו דבר והפכו, ברא קדש וברא גם חול... כי גם את זה לעומת זה עשה האלקים ית והכל היה לצורך העולם ולתיקונו, ועם היות שהכל צורך העולם אין הענינים שוים, ודומה זה לזה חלילה... והאדם צריך שלא יכשל בזה ח"ו, אלא שיבדיל ויפריש בין הקדש ובין החול כהבדל האור מן החשך... וכן וכן הטמא ובין הטוהר, והוא מצות עשה רבה וגדולה אשר היא פנת יקרת משעשי התורה ועקריה, והמערב זה לזה ואינו מדקדק עונשו רב ומחריב את העולמות וקוצץ בנטיעות, וזו היא ההבדלה הראשונה שאנו מזכירין". (סדר היום, סדר הבדלה)

נערך ע"י מחבר סדרת "עבודת המועדים"